

זיגנונד דאימונד: ערכים כנוכשול לצניחה כלכלית-הנושבות האנוריקאיות

מספרים על דונגה, דיקן בית-הספר למינהל-עסקים בהארורד, ששאל פעם את הפרופיסור שומפטר, לאחר הרצאה על היומן-האביר ההדור של הפיתוח הכלכלי נוסח שומפטר-מה הגורם האחד החשוב ביותר המסביר את הצלחתו של איש-העסקים. כחץ-מקשת באה התשובה: "בריאות טובה". לצורך עיון זה בכמה צדדים של המבנה החברתי האמריקאי ושל אותם ערכים אמריקאיים שלכאורה תרמו תרומה בעלת חשיבות מכרעת לצמיחה הכלכלית האמריקאית, לא גדון באי-אלה גורמים משתנים-כגון בריאותו של איש-העסקים ועשירותו של הארץ באוצרות טבע.

בלי התחשב בנימה החורגת בה עשוי עיון זה להסתיים, נפתח בנימה של אורתודוקסיה שאין בה דופי. בפרק הקרוי "סיבות שיגשוגן של ארצות חדשות" כותב אדם סמית: "המושבה של אומה בת-תרבות המשתלטת על ארץ-שממה, או על ארץ שיישובה דליל עד כדי כך שהילידים מפנים מקומם על-גקלה למתישבים החדשים, מתקדמת בדרך לעושר וגדולה ביתר-מהירות מכל חברה אנושית אחרת". כך הוא הדבר, טוען סמית, מפני שהמתישבים מביאים עמהם מוסדות כלכליים עדיפים, "ידיעה בחקלאות ובשאר האומנויות המועילות" והרגלים של עבודה ממושמצת ומסודרת ושל מימשל, וכן מפני שהם משתמשים בטכניקות שלהם הפוריות יותר באזורים שבהם היחס בין אוכלוסים למשאבים הוא נוח במיוחד¹.

הרמן מריוויל, בחיבורו המופלא הרצאות על התישבות ומושבות, שנכתב בתחילת המאה הי"ט, נאחז בגירסתו של אדם סמית והעלה הסבר לנטייתן של חברות קולוניאליות לחמרנות גדולה כל-כך. בדברו על מושבות שאוכלוסיהן בנויים על הגירה מארץ-האם, כותב מריוויל:

ביישוב מעין זה צרכי החיים כשלעצמם באים על סיפוקם בשפע, אך אין הם באים על סיפוקם בלא עמל. אין כאן מאומה מאותה עניות מנוולת המדכאה במקומות אחרים את תעצמות המרץ של ציבורי-אדם גדולים; אף לא מאותה אימה מדכדכת כמעט באותה מידה מפני העניות, המטרדה תדיר את מוחותיו של מעמד שמצבו רם מעט יותר, והמעוררת אצל קצת מן הבריות הלך-רוח קודר ואצל קצתם מזג רגוני וממורמר; ואם גם לפעמים מתחד הדבר את הכשרונות הרוחניים, הרי לעתים קרובות בא הוא רק על חשבון האופי המוסרי. מצד שני, כל מה שמקשט את חיי האדם, כל מה שממריץ את התאוות המלאכותיות יותר של בני-אדם, בין חושניות ובין רוחניות, הוא קשה לרכישה או בלתי-מושג. המתישב אינו נפתח ביותר להתגעגע להנאה מדברים מיותרים מעין אלה, שכן חסר כאן הדירבוץ של הקנאה; אין הוא רואה אותם מגבירים את הנאותיהם של אחרים, ולפיכך אינו מחשיבם ביותר. במשך התקופה הראשונה של נפתוליו עם כוחות הישימון מעייניו נתונים בהכרח לעיסוקו המידי; אחר-יכן עמל-יומו למען ההנאות הפשוטות, גם אם אין הוא בולעני כיגיעתם של אנשים השרויים בתעסוקה מלאה בחברות ישנות וחרוצות, די בו

להעסיק את הגולות הפשוטות של הנפש והגוף. סכנה צפויה לו, אפוא, שישקע במצב של בטלה חסרת-חיים וחסוכת-תפארת—מצב בו ציבורים שלמים עשויים להיות כצמחים על-פני שטח נרחב, כשהם מצמיחים אך מעט עושר עודף, ובהיות כל דור דור מסתפק בהרגלים ובהנאות של הדור שקדם לו.

לאיוון הנטייה הזאת יש בידו רק מה שאפשר כמעט לקרוא לו התשוקה המופשטת לצבירה; כוונתי לתשוקה לצבור עושר, בלי קשר לחשק ליהנות ממנו. אם יש אנשים שבעיניהם השפעתו החזקה של מניע זה, כל כמה שיהיה חסר-הגיון לדעת הפילוסופיה, היא מוזהר וחסרת-פשר, הרי עליהם לזכור כי, במצב של חיות רגילה, הנפש זקוקה לגירוי: הכרח לה בעצמים, מושאים, תקוות, עיסוקים, חששות. מוסדות מדיניים עלולים להקחותה עד כדי לבטלם כליל: ידענו דוגמות של חברות שלמות שפכה נעצרו בדרך הציביליזציה החמרית. אך כאשר המוסדות האלה טובים או נסבלים, הרי בכל הציבורים חייבת אהבת הצבירה להיות מן המקורות החשובים ביותר לפעילות הלאומית—בקהילות חדשות היא המקור היחיד. עשיית-ממון נעשית יצר-לבבו של העם. רכישת העושר מעניקה את הזכות הממשית היחידה לכבוד ויקר בעיני הציבור. הואיל וכל הכשרונות חותרים לאותו אפיק עצמו, הרי מי שהצליח ביותר בעיסוק הבולעני הזה נהנה מן הכבוד שבהיותו בעת-יבועונה-אחת האזרח החזק ביותר והפיקח ביותר בקהילה.²

”רכישת העושר מעניקה את הזכות הממשית היחידה לכבוד ויקר בעיני הציבור” — בצורה אחת מחשבה זו היא גלוסה שחוקה, ואם גם נכונה, של משמיצי החברה האמריקאית; בצורה אחרת היא צד מצדדיה של החברה האמריקאית, השאוב מראשיתה הקולוניאלית, המובא כהסבר לצמיחתה הכלכלית המהירה. בראשית הקיץ 1853 נכנסה ספינת-הטיול כוכב הצפון, שעל סיפונה איש-העסקים האמריקאי המפורסם ביותר בומנו, הקומודור קורנליוס ונדרבילט, לגמל לונדון תוך כדי שיוט מסביב לעולם. המאורע שימש לעתון הלונדוני דיילי ניוז הזדמנות להסביר מדוע אנשים מסוגו יוקרתם בארצות-הברית גדולה מיוקרתם באנגליה:

אמריקה... היא הזירה הגדולה שבה כוחותיו האישיים של האדם, שאינם בלומים על-ידי מוסדות-חברה מעיקים, או מסורות-חברה מופרכות, חפשיים להתפתח במלואם ומתעצמים כענקים...

נטייתם של המוסדות האמריקאיים היא לטפח את טובת הכלל, ולאפשר לסגולותיהם שלוחות-הרסן של המחוננים עד מאד לתפוס במסגרת הכלכלית של החברה מקום שפמותו אין הם יכולים להשיג בשום מקום אחר. התכונה הגדולה המסתמנת באמריקה היא שכל האזרחים רשאים בהחלט להשתתף במירוץ שבו זכה מר ונדרבילט להשיגם עצומים כל-כך. והיפוכו בארצות אחרות, שבהן אלפי הגבלות כובלות את ידיהם...

אנשי-המעלה שלכם כאן—עושי המיליונים לעצמם ועשרות-המיליונים לארץ— לעתים קרובות מדי הם מבוזים את זמנם, את שלכם, את עצמם, על-מנת שיוכלו לתפוס את מקומם במעמד של אנשים המחויקים בעמדתם הנוכחית בזכות מה שנעשה למענם על-ידי איזה הרפתקן רחב-כתפיים, שלמולם הטוב חי לפני שמונה מאות שנה בנורמנדיה... הנה זה ההבדל הגדול בין שתי הארצות. באנגליה אדם עשוי יותר מדי להתבייש על שהתעשר בכוח עצמו, אלא אם כן עשה זאת באחת הדרכים המעטות שבני-האצולה מואילים בטובם להלך בהן—הפרקליטות, הכנסיה, או הצבא.

הגיעה השעה שיחדל המיליונר להתבייש על כי עשה את הונו בכוחות עצמו. הגיעה השעה לראות במלה Parvenu מלה של כבוד. הגיעה שעתם של בני המעמד הבינוני לתפוס את המקום המגיע להם בעולם שהם אשר בראוהו. המעמד הבינוני ברא את העולם המודרני. בניהן של משפחות כמומורנסי, הווארד, פרסי בראו את עולם-העבר—הם באו על שכרם. יפגוֹנא הללו את מקומם לטובים מהם.³

אם נאמין לדיילי ניוז הלונדוני, היה איש-העסקים בורא את העולם מחדש, בארצות-הברית מחדש היה את העולם במהירות יותר מאשר במקומות אחרים, ואת גמול מאמציו מצא לו בארצות-הברית יותר מאשר באנגליה. איך עובדות אלו של התנהגות חברתית ואמונה חברתית מתקשרות למצב הקולוניאלי שגם אדם סמית וגם הרמן מריוויל ראו בו הסבר מכריע לצמיחה הכלכלית האמריקאית ?

העובדה היא שקשת רחבה של סייגים והגבלות פיאודליים ואחרים, שהיעדרם, לדברי מריוויל והדיילי ניוז הלונדוני כאחד, אחראי היה לצמיחתה הכלכלית המהירה של ארצות-הברית, מצויה היתה בתחילת ההיסטוריה האמריקאית. הבה נביא כאן מעט הדגמות מהרבה.

תנו דעתכם על לשונן של תחוקות-היסוד של מדינות קארולינה, שנכתבו על-ידי ג'ון לוק :

כל סיניוריה, בארונות ומושבה תכיל 12,000 אקר ; שמונה הסיניוריות הן נחלת שמונה בעלי-הקרקעות, ושמונה הבארונות נחלת האצולה ; ושתי המנות שהן חמישית מכלל הקרקעות תסופחנה לצמיתות, האחת לבעלי-הקרקעות והשניה לאצולת-המורשה...⁴

או תנו דעתכם על ההוראות שקיבל סיר תומאס גייטס מאת חברת-ורג'יניה ערב צאתו לגיימסטאון במאי 1609 :

את אנשיך תחלק עשרה-עשרה ועשרים-עשרים וכן הלאה, מספר מתאים לכל עבודה נחוצה, שעל כל אחת מהן עליך למנות איזה איש-השגחה ועם זאת תוסיף לפקח עליהם ולבדוק בכל יום ויום את יגיעם, ועל כל משיגה על מספר כזה של עובדים תצווה לתת אחת בשבוע דינ'רו-חשבון על כל העומדים תחת פקודתו... תיטיב לעשות אם תצווה אותם לאכול יחד בשעות מתקבלות על הדעת מסובים ששה או חמישה אל כל שולחן, ותדאג לכך ששם תהיה החלוקה שווה ומספיקה למען יבואו וישוּבו לעבודתם בלי כל דיחוי ולא יהיה להם כל יסוד להתלונן על הכמות או לתרץ את עצלותם בטיב הרוטב או במיעוט המזון. רשאי אתה להקצות להם שלש שעות ביום קיץ ושתיים בחורף, ובצילצול פעמון תקהילים ובאותו אות תזהירם לשוב לעבודה.⁵

לכל אחד מן הנמנים עם החברה הוקצה מעמד קבוע ; בהתנהגותו צריך היה להסתגל להוראות ההתנהגות ההולמת אותו מעמד שלעתים קרובות הועלו על הכתב ; ומשמעת נוקשה, פעמים אפילו צבאית, היתה אמורה לאגד את כולם.

ולבסוף, תנוֹנא דעתכם על לשונו של כתב-ההרשאה בנוגע לקנדה שהוציא מלך צרפת לאדון דה-לה-רוש ב-1589 : "...להעניק אדמות קנין גמור לכל אשר יאבה ; כלומר, לבני-טובים ולאנשים שייראו לו אנשי-מעלה, וזאת בצורת אחוזות, נחלות-ארמון, בארונות ושאר אחוזות-כבוד, שתחזקנה בצורה אשר תצלח בעיניו

לשירותים שיעשו הצדדים הנוגעים בדבר, על-תנאי שיעזרו בהחזקת השטחים ובהגנתם; ולאנשים אחרים נחותים יותר בדרגתם, על-פי תשלומים ודמי-שכירות שנתיים ככל אשר ימצא לנכון".⁶

הדבר הצריך הסבר הוא מה טעם חל שינוי כה נמרץ בדפוסי הארגון החברתי המתמזמים מאמירות שכאלו—דפוסי ארגון חברתי שפפו משמעת קשה, אפילו תמורה, על-מנת לטעת בני-אדם לצמיחות בתפקידים שמונו להם—ומה טעם השתנו בזמן כה קצר-ביחס, ובדרכים שבהכרח שיחררו כמויות עצומות של מרץ אנושי.

נימת-המפתח של כל החברות הקולוניאליות בצפון-אמריקה בשלביהן התחיליים היתה משמעת-עבודה, והמטרה העיקרית של מוסדותיהן היתה לערוב לסדר וליציבות על-ידי הצמדת כל אדם לתפקיד שהועידה לו, וזאת על-ידי יצירת ההמצים להבטחת צייתנות והסאנקציות להענשת פורקי-עול. להבדיל מן הספרדים, שהקימו את חברותיהם בעולם החדש באזורים שכבר היה בהם כוח-עבודה גדול—ובמידה ידועה, נוח-להפעלה—היו המתישבים האנגלים והצרפתים צריכים לגייס את כוח-העבודה שלהם. הואיל וצריכים היו להציע הנחות והקלות כדי לגייס ולהפעיל כוח-עבודה, הרי מבחינה כמותית ואיכותית כאחת נבצר מהם כאן לחזור על צפידות המבנה החברתי שהיתה אפיינית לאירופה של הזמן ההוא, או להמשיך פרק-זמן ניכר בקשיחות ובחומרה שהיו אפייניות למאמציהם התחיליים בבנייה חברתית. דבר אחד היה זה להטיל משמעת על כוח-עבודה—כלומר, על חברה; דבר אחר לגמרי היה זה לגייס ולהפעילו. הפתרון שנתקבל בשביל הבעיה השניה מנע את האפשרות לפתור את הבעיה הראשונה כמצופה, והתוצאה היתה מהפכה חברתית לאמיתה במושבות הראשונות של המאה הי"ז.

טיב ההקלות שבכוחן קיוו לגייס ולהפעיל כוח-עבודה השתנה במידה ניכרת מזמן לזמן וממקום למקום: יבוא נשים שחולקו כרעיות (דבר שהפך מחנה-עבודה או קסרקט ליישוב חי); מתן זכויות משפטיות ומדיניות מסוימות ("איש לא יילך מזה כדי למצוא פחות חופש מאשר כאן");⁷ והחלוקה המודעת של קרקעות. על הכל הרי הקלת הגישה אל הקרקע—ובכמה מקרים אל המסחר—היא שנטעה בנפשותיהם של אלה שזכו עתה בפעם הראשונה לגישה זו את התחושה שפריקת-עול מבטיחה אפשרויות גדולות יותר מציינתנות, והיא שנטעה בהם אירצון לקבל אפילו את המשמעת הרופפת יותר שנישתיירה לאחר שהוצעו ההקלות.

מוכיר-המדינה ג'ון פורי כתב אל סיר דאדלי קארלטון על-אודות השחצנות שבהתנה-גותם של וירגיניאים, חסרי-קרקע לשעבר ועתה בעלי-קרקעות:

רועת-הבקר שלנו כאן מגיימס-סיטי יוצאת לה בימי-ראשון הדורה-ומהודרת במחלצות משי חדשות; וזוגתו של מי שבאנגליה עסק בכשפים, לא זוגתו של תלמיד-חכם אלא של כורה-פחם מקרוידן, חובשת את כובעי-הביבר שלה עם רצועת-פינגיים נאה.⁸

וכל זאת חרף העובדה שחברת-וירגיניה חוקקה חוקי-צנע שבכוחם ביקשה לקבוע סמלים נראים-לעין למעמד החברתי אשר ניסתה ליחד לכל איש ואיש. הסמל שביקשה המשמעת הקפדנית של חברת-וירגיניה לכפותו לא היה יכול להאריך ימים לאחר

שהוענקו ההקלות לצורך גיוסו של כוח-עבודה, כאשר אלה שהושבעו לקיים משמעת זו—מנהיגיה של החברה עצמם—חתרו תחתיה. "את המשרתים שאתה מקצה להם", הודיע הקפיטן ג'ון סמית לחברה בנוגע לפקדיה בוויירג'יניה, "הם שותלים באדמותיהם הפרטיות, לא אלו השייכות להם בתוקף משרתם, ואשר יבולן עולה תמיד על שלכם, ומלבד זה האנשים שהם אריסיכם על מחצית היבול נאלצים לעבוד בהן בפרך, ועל-ידי כך גם אתם וגם הם מפסידים יותר מן המחצית".⁹

בניו-אינגלנד היתה המשמעת, בה בטחו תחילה שתאגד את החברה, שונה מעט מן ההגבלות שנאכפו בוויירג'יניה. היא היתה חיצונית יותר, יותר ענין של קבלת תקנים מוסריים ודתיים מסוימים מתוך רצון טוב, אבל בעינה עומדת העובדה שבלי הבדל מה היה אפיה וכיצד נאכפה, הרי גם היא לא יכלה לעמוד בפני ההשפעות המאפלות של ההקלות שהוצעו כדי להעלות את דרגת המוטיבציה של כוח-העבודה. אותו מכלול של עיקרי-דת פוריטאניים שערך כדי שיטה את המידות הטובות היפות להצלחה כלכלית ניסה לבלום את חופש-פעולתם על-מנת לטפח את הדבר שהצטייר בבחינת "טובת העדה" ולדאוג למניעתם של חטאי התשוקה והחושניות. אבל האפשרויות לניצולה הכלכלי של ניו-אינגלנד האדירו את הצד הראשון של המשנה הפוריטאנית וגימדו את הצד השני. עודדו התנהגות שנבעה מן הראשון ולא עודדו התנהגות המתבקשת מן השני, ובסופו של דבר הביאו לידי חורבנה של קהילה ביבילית ממושמעת כפי שעלתה בכוונתם של הפוריטאנים.

על-מנת להדגים את כוחם המאפיל של התהליכים שאמורים היו להעלות את דרגת המוטיבציה די לנו להביא כאן שני מסמכים בלבד.

ב-1653 כתב הקפיטן רוברט קיין, אחד הסוחרים הבוסטוניים העשירים ביותר בזמנו, צוואה בת 158 עמודים אשר בה ניסה להצדיק את ההתנהגות אשר שנים קודם-לכן הנחילה לו יגיוני בגלל שיכרות ובגלל שמכר את סחורותיו במחיר מופקע. אולי עלולים אנו להסיק יותר מדי ממידת חרדתו של קיין לשיקולים כמותיים אפילו אגב דיון בשיפוטים גורמטיביים. בבואו לבקש שמבצעי צוואתו יפנו אל בית-הדין הכללי בעתירה לביטול פסק-הדין שהוצא נגדו על הפקעת מחירים, הוא אומר:

ואילו אפשר היה לי לדעת זאת [שבוטל פסק-הדין] לבטח בטרם אמות (אם גם אין זאת בשל אהבת הכסף, או על-מנת להוסיפו לעונוני, אף כי היה זה, ככל הזכור לי, סכום ניכר של 80 לירה בקירוב) הרי יקל הדבר מאד על רוחי וישובכנה באשר למידת הצדק שבדבר.

אבל קשה יהיה להסיק יותר מדי מן הפתרון שהמציא לדילמה שאליה נקלע כתוצאה מאי-ההתאמה בין הרכוש בשווי 4,000 £ שהיה ברשותו בצוואתו ובין הרכוש בשווי 1,000 £ עליו הצהיר לצרכי מס. אין אדם צריך להצהיר על מלוא רכושו למען יטילו עליו מסים, כך כתב, "אם הוא יכול להימנע מכך ביושר".

רב-משמעות הוא זה שבסופו של דבר הצדיק קיין את עצמו במונחי ההתנהגות שקיעקה ביותר את ההגבלות החברתיות שאיפיינו את החברה הפוריטאנית, מרץ שאינו פוסק ומאמץ מתמיד בעניינים כלכליים: "פנקסי-חשבונותי יעידו בעדי

קבל-עולם שלא חייתי חיים של בטלה, עצלות או אפס-מעשה גם לא הוצאתי את ימי לריק, לבלי פרי או במושב-רעים, כמו שהודרוו אחדים להשמיצני, או שבזמני... היו לי הרבה שעות מיותרות לבלותן ללא תועלת או לשמח את לבי בשעשועים... שפן תחת זאת למדתי ועמלתי לגאול את עתותי כדבר היקר והחשוב לי ביותר, ולעתים קרובות התנורתי משעשועים שלולא כן רשאי הייתי ליהנות מהם בדין".¹⁰

ב-1653, אותה שנה בה כתב קיין את צוואתו, היה ויליאם ברדפורד עובר על ההיסטוריה של מטעת פליימות שאותה חיבר. כשהגיע לדברים שכתב לשנת 1617 קרא ומצא ש"עולי-הרגל" נדרו להמשיך בדרכם, "מאוגדים כגוף אחד בברית ואמנה חמורה וקדושה ביותר של האלוהים... קשורים בקפידה לדאוג איש לטובת חברו, לדאוג כל אחד לכלל ואיש לרעהו". משהגיע לפסקה הזאת הפך את הדף וכתב מן הצד השני: "אך (אבוי) אותו נחש ערום התחכם לחדור פנימה בתואנות גאות של צורך וכיוצא בזו, עד שהפך את מוסרות הבריתות והקשרים הקדושים האלה, וכביכול בבלי משים ביטלן בהדרגה, או החלישן במידה מרובה".¹¹

לא תפס ברדפורד כי "הנחש הערום", שלפי הרגשתו הוא שהסב בהשחתת האופי של "עולי-הרגל" והחברה של "עולי-הרגל" מלכתחילה, הוזמן אל הקהילה כדי לעזור לאותה חברה להתבסס. בראשית הדברים, כאשר עובדו השדות במשותף והכל היו שותפים שווים בתוצרת, כך מספר לבו ברדפורד, היו היבולים דלים; הצעירים סירבו לעבוד בשביל הזקנים, וכמה גשים מיחו ואמרו שבעצם בעליהן עובדים בשביל גשים אחרות. "הנסיין שגקנה בנתיב ובמצב המשותף הזה, אשר נוסו שנים אחדות, וזאת בקרב אנשים יראי-אלוהים וצלולי-הדעת", כותב ברדפורד, "יש גם יש בו להוכיח את האפסות של רעיון-הסרק של אפלטון ושאר קדמונים, שזכה לתשואותיהם של כמה אחרונים—שאם יטלו את הרכוש, ויביאו שיתוף לציבור של בני-אדם, ייעשו הללו מאושרים ומצליחים במעשי-ידיהם... כי שיתוף זה... נתברר שהצמיח בילבול ומורת-רוח הרבה, ועיכב הרבה עיסוקים שיכלו להביא להם ברכה ונחת".¹² על-מנת להעלות את רמת-התפוקה של העבודה חולקה הקרקע ופוצלה לחלקות פרטיות. ועתה נמצא ברדפורד למד, למגינת-לבו, שאי-אפשר היה לצמצם את ההשפעות המפוררות של האפשרויות הכלכליות לתחום הכלכלה בלבד, שהמשמעת המוסרית של הפוריטאניות לא יכלה לעמוד בפני השחיקה.

אותו תהליך שפוצץ מבנה חברתי נוקשה אפשר אולי לראותו בצורה דראמטית עוד יותר בקנדה הצרפתית של המאה הי"ז. הפיאודליותם בקנדה הצרפתית לא היה, ומעולם לא נועד להיות, העתק של הפיאודליותם הצרפתי. אולם, נקרא לו כאשר נקרא, העובדה היא כי אלה שיצרו אותה חברה עשו את כל המאמצים להשריש בני-אדם בעמדות מסוימות, הגדירו את ההתנהגות ההולמת את העמדות הללו, והשתמשו בכל אמצעי המרות הדתית והחילונית על-מנת לאכוף ציות. הממשלה הצרפתית ביקשה ליצור חברה קלאית שסימן-ההיכר העיקרי שלה, המשטר הסיני-ראלי, עוצב בצורה שתצמיד בני-אדם בתוקף אל האדמה על-ידי מתן המרצים לצייתנות. התוצאה היתה אחרת לגמרי. נוכח הצורך להציע הקלות על-מנת לעורר

כוח-עבודה להגירה קיצו השלטונות בזכויות-היתר של הסיניורים, מחשש שאם יעתיקו בקנדה יניא הדבר את האיכרים מלהגר, ותחת זאת הרחיבו את זכויותיהם של האיכרים, בפרט את הזכות לבעלות קרקעית, בתקוה שבזאת יספקו המרצים להגירה ולעבודה קשה. בפועל אירע שהסיניורים, שניטלה מהם האפשרות להפיק ריוח מן המשטר אשר הושבעו להגן עליו, החלו להתנהג לא כפי שנתחייב מתפקידיהם אלא כפי שמתבקש היה לכאורה מן התנאים. תחת להסתפק בעשיות חקלאיות, גיבול את הקרקע לשם ספסרות או שנטשו אותה יותר ויותר והלכו אל היער, מקום שם נעשו ציידים וסחריי-פרוות. לגבי האיכרים, הרי הקלת הגישה אל הקרקע ואותן אפשרויות להתעשר במהרה בסחר הפרוות פירושו היה שיפור במעמדם לעומת מה שהיה בצרפת, אבל תוספת האפשרויות האלו היתה הרסנית לא-פחות לגבי חברת-הסטאטוסי-הסדר אשר כוננו השלטונות.

ב-1712 עשה גדעון דה-קאטאלון, מהנדס צבאי, סקר של תשעים הסיניוריות ויותר שהתקיימו אז בקנדה. אם נוציא מן הכלל אותן שהוענקו למיסדרים דתיים (שהוחזקו בצמיתות), הרי אם נשווה את מספרם של בעלי הסיניוריות בשנת 1712 אל מספר אלה שזכו בהן בתחילה נוכל להעריך באיזו מידה היו מחיצות הייחוס והאצילות נמסות-והולכות. מתוך 76 מענקים חילוניים שלגביהם אפשר למצוא הן את שמות המקבלים המקוריים הן את שמות הבעלים לשנת 1712, היו רק 45 בידי אותה משפחה. מכל המענקים שניתנו בין 1620 ל-1670 היו רק 52 אחוז בידי אותה משפחה; מתוך אלה שניתנו בין 1670 ל-1710 היו 62 אחוז בידי המשפחה המקורית. במובן-מה, אפוא, היה הזמן לצד הניידות החברתית. רב-משמעות הוא באותה מידה שעל-פי הדו"ח של קאטאלון אפשר לקבוע כי מתוך 76 הסיניוריות ב-1712 היו לפחות 22 בידי משפחות ממוצא בורגני או נחות יותר.¹³ בתנאים אלה אי-אפשר היה להשאיר את ה-Censitaire [מעלה-מס לסיניור] באותו מעמד של כפיפות שהיה אפייני למצבו בצרפת או אפילו במצב הגבוה יותר-אם גם כפוף עדיין-שאמרו שלטונות החברה החדשה לתת לו. אכן, הוא דחה את עצם המונח Censitaire בגלל רמזי השיעבוד המקופלים בו, והצליח להגיע לכך שאפילו בתעודות רשמיות יכנוהו בפשטות "תושב".¹⁴ המעגל הושלם כאשר דבר שנחשב פעם סטייה נתקבל כנורמה. "אני סבור", כתב ה'אינטנדנט' דינוויל אל קולבר, "שאינן האדונים צריכים להחליט לחדול ממתן מכתבים של אצולה, אבל טוב יהיה לתתם רק לאנשים שיהיו מוכנים להיכנס לכל ענף של מסחר העושה אדם לאציל בארץ הזאת".¹⁵

ב-1685 הורשתה האצולה הקנדית, שהוקמה כגולת-הכותרת של מערכת מדרגות ומיסדרים של בעלי-אחויות, לעסוק, בלי שום הורדת דרגה, בכל צורה של מסחר. לסיכום הדברים עד כאן: (1) החברות הראשונות שהוקמו בצפון-אמריקה כוונו להגיע לדרגה של צפידות הדומה לזו שהיתה אפיינית לאירופה של הזמן ההוא, אם לא זהה אתה. (2) בתנאים כאלה של צפידות חברתית אי-אפשר היה לגייס כוח-עבודה וולונטארי או להניעו לעבוד במידת הנכונות הרצויה. (3) ההקלות שניתנו מרצון חפשי על-ידי מנהיגי החברות החדשות-הקלות שרופפו במידה ניכרת

את הסייגים האפייניים לחברה האירופית—לא השיגו את ההשפעה המכוננת (גיוס נאמנותו של כוח-העבודה) אלא החלישו את הסייגים הפיאודליים והקורפורטיביים של הסדר החברתי הראשון. (4) העמדה בחברה החדשה נעשתה בראש-וראשונה פועל-יוצא של פעילות כלכלית בלתי-אמצעית, לא של מוצא או ייחוס, והכיבודים הגדולים ביותר הוצעו לאנשים שפעילותם החריבה את המשטר הישן.¹⁶ בניסוח אחר כלשהו, ובלשון שהרמן מריוויל היה מבין אותה, הרי היתה האפשרות לניידות חברתית—רכישת העושר והסטאטוס הנותנים זכות לכבוד ויקר בעיני הציבור—תוצאה מבנית מראשיתה הקולוניאלית של החברה האמריקאית, או, ביתר-דיוק, מאיכלוסה של אותה חברה בתחבולות הנחוצות לגיוסו של כוח-עבודה ולוונטארי.

האידיאולוגיה שהתפתחה בקשר לתמורות האלו במבנה החברתי—אידיאולוגיה שבה היו ההערכה החברתית והכבוד-העצמי כאחד תלויים במידה רבה בהצלחה שבעיסוק, אשר בה זכתה חתירה בלתי-פוסקת לשינוי הסביבה הפיזית ממושא של התבוננות למושא של שימוש למיטב התגמולים—היא סיפור נושן שאין צורך לחזור ולספרו אלא על-מנת להטעים כי הופעתה בהקשרים החריגים ביותר מעידה על כוחה והתמדתה. "בפילאדלפיה חי האיש", כתב מארק טוויין בסיפורו הקצר, "סטיפן גירארד הקטן והמסכן",

...שבהיותו צעיר ועני נכנס לבנק וכך הוא אומר: "בבקשה ממך, אדוני, לא נחוץ לך נער?" והאדון נשוא-הפנים אמר: "לא, נער קט, לא נחוץ לי נער קט". הנער הקטן, שלבו היה מלא מפדי להביע זאת במלים, והוא מכוסס סופריה על-מקל אשר קנה לו בסגט שגנב מדורתו הטובה והחסודה, באנחות-בכי הנשמעות בבירור, ובאגלי-מים גדולים המתגלגלים על לחייו, החליק וירד לו חרש במדרגות-השיש של הבנק. איש-הבנק הסתתר מאחרי דלת, כשהוא מכופף את קומתו הנאצלה, כי סבור היה שהנער הקטן אומר לידות בו אכן. אבל הנער הקטן הרים לו משהו, ותחבו במקטרנו הדל אך הבלוי. "בוא הנה, נער קט", והנער הקטן אכן בא הנה; ואיש-הבנק אמר: "ראה, מה זה הרימות?" והוא השיב וענה: "סיכה". ויאמר איש-הבנק: "נער קט, האם טוב אתה?" והוא אמר כי כן הוא. ויאמר איש-הבנק: "איך אתה מצביע?—סלח לי, האם אתה הולך לבית-ספר של יום-ראשון? ויאמר כי כן. אז נטל איש-הבנק עט עשוי זהב טהור, ושופע דיו טהור, ועל-גבי פיסת נייר כתב, "פטרס הקד", והוא שאל את הנער הקטן מה זאת אומרת, והוא אמר "פטרס הקדמון". אז אמר איש-הבנק כי הפירוש הוא "פטרס הקדוש". והנער הקטן אמר: "הו!"

או אימץ איש-הבנק את הנער הקטן אל חזהו, והנער הקטן שוב אמר "הו!" כי על כן לחצו. אז הכניס איש-הבנק את הנער הקטן לשותפות, ויתן לו את חצי הרווחים ואת כל ההון, והוא לקח לו לאשה את בת איש-הבנק, ועתה כל אשר לו שלו הוא, וגם כל אשר לו.

דודי סח לי את המעשה הזה, ואני ששה שבועות הייתי מרים סיפות ליד בנק אחד. קיויתי כי יקרא לי איש-הבנק ויאמר: "נער קט, האם טוב אתה?" והיה בדעתי לומר "כן", וכאשר ישאלני מה פירוש "יוחנן הקד". היה בדעתי לומר "יוחנן הקדמון". אבל איש-הבנק לא היה להוט למצוא שותף; ואני משער שהבת היתה בן, כי הנה יום אחד הוא אומר אלי: "נער קטן, מה זה אתה מרים?" אומר אני, בנמיכות-רוח נוראה, "סיפות". אומר הוא: "בוא נראה". והוא לוקח אותן, ואני הסרתי את כובעי,

מוכּן־זמוּמן להיכנס לבנק, ולהיעשות שותף, ולקחת את בתו לאשה, אך לא קיבלתי הזמנה. הוא אמר: "הסיכות הללו לבנק הן שייכות, ואם עוד פעם אתפוס אותך מסתובב פה אשלח בך את הכלב!" אז הלכתי לי, והסיפות נשארו ביד הזקן הנבזה. כך הם החיים כפי שאני מוצא אותם.¹⁷

כך היו החיים כפי שמצא אותם מארק טוויין החמצמץ, אך אלפים רבים־מספור מצאו סיפּום מדויק יותר של המציאות החברתית האמריקאית בביוגרפיה אחת, פרי־עטם של ידידים, של פלוני אנטונוֹוֹ לומבארדו, מהגר שצלחה דרכו בארץ המובטחת:

מר לומבארדו בא לאמריקה לפני עשרים־ואחת שנה. הוא היה אחד ממאות שהריעו בשמחה כאשר, מעל סיפונה של אניית־הקיטור, ראו את פסל־החירות ואת קו־האופק של ניו־יורק, מראה ראשון שנתגלה להם מארץ־האגדות, אמריקה... תקוה גדולה היתה בלבבו ושאיפה גדולה.

לאחר רדתו לחוף שילם בעד כרטיס־רכבת לשיקאגו ובה לכאן כשברשותו \$ 12 בלבד כהון תחילי. אולם מר לומבארדו קיבל את הקשיים כחלק מן המשחק, ומתוך אמון ביכולתו שלו וביטחה באפשרויות בלתי־מוגבלות החל בקריירה שלו. הוא נעשה יבואן ויצואן. השפעתו המדינית נובעת בחלקה הגדול מהתעניינותו בעניינים אורחיים ובישפורה של רמת־החיים... בדומה לרוב האנשים המצליחים קיבל הרבה אך נתן יותר לקהילה בה הוא חי. לאנשים כמוהו אמריקה חבה תודה על גדולתה.¹⁸

העוקץ שבפדיחה—והחוד שבאידיאולוגיה—מתבררים לנו משעה שאנו תופסים כי מר לומבארדו לא היה איש־עסקים מן המניין אלא אחד ממנהיגי המאפיה בשיקאגו. אפילו נסכים שמן הטעמים שנרמזו כאן אפיינית היתה למבנה החברתי האמריקאי דרגה גבוהה של גזילות ושהערכים האמריקאיים שמים דגש חזק בחשיבותן של נידות והצלחה כלכלית, עדיין יהיה צורך להראות את המנגנונים שבאמצעותם עובדות אלו שבמבנה ובאידיאולוגיה משפיעות על ההתנהגות. חלק גדול מן המחקר בפיתוח כלכלי ובמודרניזציה בשנים האחרונות הוקדש דווקא לגילוי החוליות המקשרות בין הנתונים של המבנה החברתי והערכים, מצד אחד, לבין אלה של ההתנהגות, מן הצד השני. יורשה לי להזכיר כאן בקצרה רק שני צדדים בחברה ובהיסטוריה האמריקאית שכביכול מיסדו את מערכת־הערכים שעליה דיברנו וחיקוה עד מאד.

החוק, כידוע לנו, הוא גורם מוסדי אשר לו השפעה מיידית ובלתי־אמצעית על מהלך ההתפתחות הכלכלית—על־דרך החיוב, מתוך שהוא מתיר, אפילו מעודד, צורות מסוימות של עשייה, ועל־דרך השלילה מתוך שהוא מטיל סאנקציות נגד סוגים אחרים. אם אפוא יכולים אנו למצוא שמשך המאה ה־19 הושפע החוק כמוסד במישרים מאותם צדדים בחברה האמריקאית שעליהם עמדנו כאן—גזילות המבנה החברתי והיוקרה הרמה שניתנה להצלחה בעסקים—הרי נאתר את אחד הגורמים המשתנים החשובים המעניינים אותנו בסוגיה זו, שהרי אז תתגלה לנו אחת הצורות שבהן השפיעו עובדות שבמבנה חברתי ובערך חברתי במישרים על קבלת החלטות כלכליות.

במידה רבה בזכות עבודתו של הפרופסור ג'יימס וילארד הרסט, אפשר לומר—ולא

על-דרך ההכללה בלבד—שהחוק האמריקאי מן המאה הי"ט נתן אישור למבנה החברתי ולערכים החברתיים, כביכול, ולאחר שמיסד אותם השפיע במידה של ממש על שיעור ההתפתחות הכלכלית.¹⁹ הצורה בה ביטא החוק העדפה מפורשת לרכוש כמוסד לצמיחה יותר מאשר כמוסד לבטחון, הצורה בה נוצר החוק במחשבה-תחילה כדי לקבוע מערכת של עדיפויות בין שימושים מתחרים של הון-פעולה המצוי בצמיצום, הצורה שבה הטיל החוק את משקלו לצד השינוי המהיר ולא דווקא לצד שיעור הצמיחה האטי בו הושם לב להשפעות התנהגותו של הדור הנוכחי על דורות העתיד—כל הדברים האלה היתה להם השפעה מעמיקה מתוך שיצרו אקלים נוח לצמיחה כלכלית. היקף תרומתו של החוק לאקלים זה של בטחון הצמיח את התגובה המופרת לכולנו. "התיקון הארבעה-עשר [לתחוקה]", אמר השופט הולמס, "אינו נותן תוקף של חוק לסטאטיקה החברתית של מר הרברט ספנסר... תחוקה אינה נועדת לגלם איוו תורה כלכלית מסוימת..." על דעה פורשת זו עשוי היה הרוב השאנו להשיב בדבריו של השופט-לשעבר ג'ון א. קמבל, שגילם בחוק ערך מסוים, ובעצם אפילו גירסה של היסטוריה: "מה ביקשו המתישבים ויוצאי-חלציהם ומה השיגו בישובם את היבשת הזאת; במאבק הממושך שלהם עם פגעים פיזיים שנתלו למעמדם הקולוניאלי; במאבקם הממושך וההרסני לעצמאות...? את החופש. חופש הפעולה, חופש היוזמה—חופש התחרות."²⁰

המאורע החוזר-וגשנה תכופות בהיסטוריה האמריקאית, אשר, כפי שרמזתי, אישר מערכת זו של ערכים, הוא, כמובן, ההגירה. השפעת ההגירה על ביסוסם של ענפים ותעשיות מסוימים, מה היה פירושה של זו מצד אספקתם של כישורים נחוצים והון, יחסה למחזור העסקים ולהופעתן של מכוונות—אלה דברים הידועים כיום בחלקם הגדול. רצוני לגלגל בקיצור רב בניחושים בנוגע לתוצאות ההגירה מצד יצירתה של משמעת-עבודה.

צד אחד בזיקה הזאת—הצורה בה אפשר היה לנצל בני לאומים מתחרים על-מנת לסחוט יותר תוצרת—צד זה בא על מיצויו בדבריו של המשגיח הראשי במפעלו של קארנג'י בראדוק ב-1875: "עלינו להתרחק עד כמה שנוכל מאנגלים, התובעים בכל פה שכר גבוה, ייצור מועט ושביתות. נסיוני מלמד שהגרמנים והאיירים, השבדים ואלה הקרויים בפי 'נערי-פוסמת'—בני-כפר אמריקאיים צעירים, בתערובת הנכונה, אלה מעמידים את כוח-העבודה היעיל והנחו ביותר שתוכל למצוא."²¹ אנשים שעבדו בחרושת המכוניות בשנות ה-20 וה-30 סחו לי שאז מקובלת היתה, בלשון אותם ימים, הבלקניזציה של הסרט הנע—הצבת משגיח בן לאום אחד על פועלים בני לאום אחר כדי שהנאמנות האתנית לא תפריע למשימה העיקרית של הייצור.

אבל צד זה של הזיקה מובטח אני שהיה חשוב פחות מצד אחר—הצורה אשר בה, בתנאים של הגירה מתמדת, נתגבשה השיטה של הוכחת לאומיותך האמריקאית על-ידי קבלת המבנה החברתי והערכים החברתיים ששימשו דפוסים להתפתחות הכלכלית האמריקאית. מעולם לא היתה זו בעיה קלה להוכיח את היותך אמריקאי, אך במיוחד קשה היתה על תנועת-העבודה. כלום היתה תנועת-העבודה של איוו

ארץ אחרת חייבת להוכיח שהיא אנגלית או צרפתית או איטלקית בדרך שהיו הפועלים האמריקאיים צריכים להוכיח שהם אמריקאים? ברבות הימים שוב לא היה הבוחן של הלאומיות האמריקאית כפי שהיה לכאורה בתחילת ההיסטוריה הלאומית שלנו—ההגירה העידה על נכונות לנתק את כל הקשרים שקישרו את המהגר למערכת ישנה יותר של דפוסי-נאמנות—והוא נתחלף במיבחו פועל יותר: נדרשה הוכחת הנכונות לקבל את מערכת-הערכים שבתוכה התפתחה היוזמה האמריקאית. כפי שניסח זאת עורכו של שבועון בתכלית-הבהירות, "אינך יכול להיות נגד המשטר הרכושני ועם זאת להיות בעד אמריקה; אינך יכול להתנצל על משטר זה או להתבייש בו ועם זאת להיות אמריקאי טוב. אכן, אין אתה יכול להיות אמריקאי טוב במובן של נאמנות למסורות האמריקאיות אלא אם כן גאה אתה על המשטר הרכושני".²² אם האמונה בכך היתה תנאי-מוקדם להיותך אמריקאי, הרי קשה יהיה להעלות על הדעת איזה אמצעי דק יותר—או אדיר יותר—להפיכת אוכלוסיית מהגרים לכוה-עבודה ממושע.

בהערות-שוליים צנועה בעיר-הביניים במעבר, מצטטים בני הזוג לינד את הקטע הבא משקיעת המערב של שפנגלר: "הוא [האיכר הצרפתי] ישב על חלקתו מקדם-קדמתה, או שנעץ בה את ציפרניו, עד שדבק בה בדמו. הוא מושרש בה כצאצא של אבותיו הקדמונים וכאב לצאצאים עתידים. הבית שלו, הנחלה שלו, פירושם כאן לא החיבור הארעי בין אדם ודבר למשך תקופת-שנים קצרה אלא אחדות מתקיימת ופנימית של אדמה נצחית ודם נצחי". ולכך מוסיפים בני הזוג לינד, עניינית, "החזוואים בנפת עיר-הביניים אצלם אולי רגש זה מהול קימעה, אולם בעיני רובם של אנשי עיר-הביניים תיראה מסירותו של החזוואי הצרפתי לטפח-הקרקע של אבותיו הקדמונים רגש גאה ונאמן אך חסר-מעוף במידה ידועה".²³

כל הדברים משתנים עם הזמן, אך יש מהם המשתנים יותר מזולתם.

הערות

- 1 אדם סמית, עיון בטבעו ובסיבתו של עושר האומות, ג'יימס א. תורולד, עורך (מהד' ב, אוקספורד, הוצאת קלארנדון, 1880), עמ' 45—144.
- 2 הרמן מריוויל, הרצאות על התישבות ומושבות (לונדון, הוצאת אוניברסיטת אוקספורד, 1928), עמ' 13—612.
- 3 הריילי ניוז הלונדוני, 4 ביוני 1853, מצוטט אצל ג'ון אוברטון צ'אולס, השיזש של ספינת הטיוול כוכב-הצפון (בוסטון, גולד את לינקולן, 1854), עמ' 61—58.
- 4 עלוני הדרום הישן מס. 172, ע' 2.
- 5 סוזאן מירה קינגסברי, עורכת, רשומותיה של חברת-יורג'יניה (וושגינגטון, המדפיס הממשלתי של ארה"ב, 1906—35), ג, 21.
- 6 ויליאם ב. מאנרו, תעודות הנוגעות לבעלות הקרקעית הסיניורלית בקנדה, 1854—1548. פירסומי אגודת-שאמפלן, ג (טורונטו, אגודת שאמפלן, 1908), עמ' 3—1.

- ז מובא אצל פרי מילר, "הדת והתורה בספרות הראשונים: הדחה הדתי בייסודה של וירג'יני-יה", *William and Mary Quarterly*, סדרה 3, כרך 1 (1949), ע' 37.
- 8 לאיון גארדינר טיילר, עורך, *מסיפורי וירג'יניה בראשיתה* (ניו-יורק, צ'. סקריבנר ובניו, 1907), ע' 285.
- 9 ג'ון סמית, *דברי-הימים הכלליים של וירג'יניה*, אצל טיילר, *סיפורים*, ע' 356.
- 10 את המובאות מן הצוואה אפשר למצוא אצל ברנארד ביילין, עורך, *ההתנצלות של רוכט קיין* (ניו-יורק, Harper Torchbook, 1965), עמ' 51, 83, 74—73.
- 11 "על מטעם פליימות" (כרדפורד (בוסטון, רייט את פוטר, 1928), ע' 42.
- 12 שם, ע' 163.
- 13 המספרים לקוחים מן הדו"ח של קאטאלון, אצל מאנרו, *תקורות*, עמ' 150—94.
- 14 א. ל. ברט, "הספר [פ"א קמוצה] בהיסטוריה של צרפת החדשה", *דיווח-שבון שנתי של ההברה ההיסטורית הקנדית לשנת 1940* (טורונטו, הוצאת אוניברסיטת טורונטו, 1940), ע' 96; פול-ז'אק רינו, *ראשיתה הכלכלית של קנדה* (צרפתית, אינו, 1928), ע' 370.
- 15 מובא אצל ס. ד. קלארק, *ההתפתחות החברתית של קנדה* (טורונטו, הוצאת אוניברסיטת טורונטו, 1932), ע' 72.
- 16 הטיועון שהועלה כאן פותח ביתר-הרחבה אצל זיגמונד דאימונד, "מארגון לחברה: וירג'יניה במאה ה"ז", *כתב-העת האמריקאי לסוציולוגיה*, LXIII (מרס, 1958), 75—457; דאימונד, "ניסוי ב'פיאודליזם': קנדה הצרפתית במאה ה"ז", *The William and Mary Quarterly*, סדרה 3, כרך XVIII (ינואר 1961), עמ' 34—3; דאימונד, "קנדה הצרפתית במאה ה"ז: חברה טרומית" (צרפתית), *Annales*, XVI (מרס—אפריל 1961), 54—317.
- 17 אנה ראנדל-דיל, עורכת, *מקראות-לעם של קארלטון* (ניו-יורק, ג'. ו. קארלטון, 1879), עמ' 183—84.
- 18 מובא אצל פרד ד. פולי, *אל קאפונה: הביוגרפיה של אדם שהצליח מכוחות עצמו* (גארדן סיטי, נ. י., חברת המו"לות גארדן סיטי, 1930), עמ' 27—226.
- 19 ראה במיוחד ג'יימס וילארד הרסט, *החוק ותנאי החירות בארצות-הברית של המאה התשע-עשרה* (מאדיסון, הוצאת אוניברסיטת ויסקונסין, 1956) וכן החוק והצמיחה הכלכלית: *ההיסטוריה המשפטית של הרששת העץ בוויסקונסין, 1836—1915* (קמברידג', הוצאת אוניברסיטת הארוורד, 1964).
- 20 את המובאות אפשר למצוא אצל בנימין טוויס, *עורכי-דין והתחוקה* (פרינסטון, הוצאת אוניברסיטת פרינסטון, 1942), עמ' 54, 137.
- 21 ג'יימס ה. בריג', *הסיפור הפנימי של חברת-הפלדה קארנגי* (ניו-יורק, חברת-הספרים אולדיין, 1903), ע' 81.
- 22 מצוטט בניו ריפאבליק, XXI (24 בדצמבר 1919), ע' 120.
- 23 רוכט ס. לינד והלן מ. לינד, *עיר-הביניים במעבר: מחקר בהתנגשות תרבויות* (ניו-יורק, האקרוט, ברייס ושות', 1937), ע' 189.